

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗΝ ΖΩΗΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Αί μακεδονικαί ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας ὀλο-
νὲν πληθύνονται, ἀποτελοῦν πολύτιμον πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας
τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας. Ὑπάρχουν ἐπιγραφαί, ὡς ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι πε-
ριέχουν συμβάσεις τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας μὲ ἐξωτερικὰς δυνάμεις
ἢ διατάγματα καὶ ἐπιστολάς αὐτῶν πρὸς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ὑπηκόους των
ἢ τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων ἐπ' εὐκαιρίᾳ νικηφόρων ἀγῶνων κατὰ
εἰσβολέων, ποὺ μᾶς δίδουν πολυτίμους πληροφορίας διὰ γεγονότα τῆς ἐξω-
τερικῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἢ φιλολογικῆ παράδοσις
ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει. Ἀκόμη πολυτιμότεραι καὶ πολυπληθέστεραι
εἶναι αἱ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς
Μακεδονίας. Εἰς αὐτὰς δὲ ἀκριβῶς χρεωστοῦμεν τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν
σήμερον ἔχομεν περὶ τῆς διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως τῶν μακεδονικῶν
πόλεων, περὶ τῶν διαφόρων κοινῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς ἑλληνιστι-
κοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους κ.ἄ. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν ὑπάρχουν
καὶ τινες, πολὺ ὀλίγαι, αἱ ὁποῖαι μᾶς γνωρίζουν ἐπεισόδια καὶ ἱστορίας ἀν-
θρώπων ἀγνώστων καὶ ἐν πολλοῖς ἀσημάντων, διὰ τοὺς ὁποίους ἢ φιλολο-
γικῆ παράδοσις οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἠδύνατο νὰ ἔχη. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐταὶ
εἶναι ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα καὶ τινες καὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Εἰς
ταύτας ἄλλοι ἐκφράζουν τὴν χαρὰν ἢ καυχῶνται δι' ἐπιτυχίαν τινὰ τῆς ζωῆς
των, ἄλλοι ὀλοφύρονται διὰ συμφορὰν τινὰ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων των,
ἄλλοι θρηνοῦν τὸν ἄδικον ἢ πρόωρον χαμόν, ἄλλοι, ἰδίως γυναῖκες, αἰτιῶν-
ται τὴν μοῖραν των διὰ τὸν ἄτυχον ἢ μήπω γενόμενον γάμον των καὶ ἄλλοι
εὐχαριστοῦν τὸν θεὸν δι' ἀνέλπιστον σωτηρίαν. Εἶναι ὀλίγαι αἱ ἐπιγραφαὶ
αὐταί, ἀλλ' ἐνδιαφέρουσαι καὶ διδακτικαί, δεικνύουσαι τοὺς φόβους καὶ
ἀνησυχίας τῶν ἀνθρώπων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων.

Ἐτσι ἀπὸ ἐπιγραφῆν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 74/5 μ.Χ. (=BKΣ')
γνωρίζομεν ὅτι κάποιος Γ. Ἰούλιος Ὡριος ἀνέθεσεν εὐχαριστήριον μνη-
μεῖον εἰς τὸν Θεὸν Ὑψιστον Μέγιστον Σωτῆρα, διότι ἐσώθη ἀπὸ μέγαλον
κίνδυνον τῆς θαλάσσης, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγε χάρις εἰς προειδοποιητικὸν
ὄνειρον¹. Ποῖος ἦτο ὁ κίνδυνος οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγεν ὁ ἀναθέτης, δὲν

1. IG X, ἀρ. 67 [βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὕ λ η, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά»,
τ. 5 (1963), σ. 75, ὑπόσημ. 10 καὶ Μακεδονικὴ προσωπογραφία (συμπλήρωμα), Θεσσαλο-

δηλοῦται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως θὰ πρέπει νὰ εἶχε συμβῆ ναυάγιόν τι ἢ καταστροφή εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου οὗτος χάρις εἰς τὸ δνεῖρον δὲν ἦτο παρών.

Συχνὰ συναντῶμεν παρθένους εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἵτινες παραπονοῦνται καὶ αἰτιῶνται τὴν μοῖραν, διότι ἠτύχησαν εἰς τὸν γάμον.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βόννης τῆς Δυτικῆς Γερμανίας τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος διεσώθη ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα μιᾶς κόρης ἐκ Θεσσαλονίκης, ἢ ὅποια διεκτραγωδεῖ τὸν ἄτυχον γάμον μὲ ἓνα ξένον καὶ τὴν συνεπεία τούτου ἀπομάκρυνσίν τῆς ἐκ τῆς πατρίδος. Ἡ Θεσσαλονικιώτισσα αὐτή, Ὑλη ὀνόματι, ἀφηγεῖται ὅτι Ἄσιός τις, υἱὸς Βατάλου, προφανῶς στρατιώτης τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, τὴν ξελόγιασε κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ Θεσσαλονίκης μὲ τὰ θέλγητρα τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν παρέσυρεν εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του (Bonna, castra Bonnensia) μακρὰν τῆς πατρίδος τῆς¹. Ἀπεδείχθη ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι οὗτος ἦτο εὐνοῦχος καὶ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἢ ἄτυχος νέα ἠνείχετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ἐγγάμου βίου τῆς καὶ μόνον μετὰ τὸν θάνατόν τῆς ἀπεκάλυψε τὸ μυστικόν, δώσασα ἐντολὴν τὸ ὑπὸ Ἑλληνος ποιητοῦ στιχουργηθὲν ἐπίγραμμα νὰ ἀναγραφῆ ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς.

Πολὺ περισσότεραι εἶναι αἱ παρθένοι, αἱ ὅποια εἰς τὰ ἐπιτύμβιά των θρηνοῦν τὸν πρόωρον θάνατον καὶ τὴν ἀγαμίαν των.

Ἄνωνυμος κόρη ἐκ Δίου τῆς Πιερίας θρηνεῖ, διότι αἱ Μοῖραι καὶ ἡ Λήθη τοῦ κάτω κόσμου τὴν ἔφερον εἰς τὸν Ἄδην, προτοῦ γευθῆ τὸν νυμφικὸν θάλαμον καὶ φθάσῃ εἰς ὄριμον ἡλικίαν, παρθένος δὲ ἄφησε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου².

Ἄλλη, ὀνόματι Μεγέθ(ο)ν, μνημονεύεται εἰς οἰκογενειακὸν τάφον τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον, ὅπως φαίνεται, ἐτάφησαν τριῶν γενεῶν μέλη τῆς οἰκογενείας. Καὶ αὐτὴ ὅπως ἢ προηγουμένη λυπεῖται, διότι ἡ Μοῖρα, χωρὶς νὰ λυπηθῆ τὴν ὁμορφίαν τῆς, τὴν ἄρπαξεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας τῆς καὶ παρθένον, προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, τὴν ἔφερεν εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἄδου, ἀφήνουσα τὴν μητέρα τῆς

νίκη 1967, 14, ἀρθρ. 1629]: Θεῶν Ὑψίστων|Μεγίστων(ι) Σωτήρι Γ. Ἰούλιος Ὡριος|κατ' ὄνειρον χρη|ματισθεὶς καὶ σω||θεὶς ἐκ μεγάλου κιν|δόνου τοῦ κατὰ θά|λασσαν ἐχαρακτήριον|ἐπὶ ἰερέως|Μ. Οὐρητ(τ)ίον Πρόκλον' ἔτον: ΒΚΣ'.

1. IG X, 1026 [βλ. καὶ Δ ἡ μ ι τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, Ἀθῆναι 1896, ἀρ. 561. IG XIV, 2566. βλ. καὶ W. P e e k, Vers-Inschriften, Berlin 1955, τ. I, σ. 309, ἀρ. 1093]: Θεσσαλονείκη μ|φο|ι|πατρὶς ἔπλετο, οὐν|φομ' Ὑ|λη μοι|καίμ' Ἄσιος Β|ατά|λοι' ὄς φίλτροισι <δ>ἀμ|ασσε||εὐνοῦχος περ ἑών, καὶ ἄ|-ζουρον ἦν λίχο[ς ἀμόν']|κειμαι δ' ἐνθα<δ>ε|νῶν τόσ|σον ἄνευθε πάτρ[ης].

2. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 173 [βλ. καὶ W. P e e k, ἔ.ἀ., 258, ἀρ. 935]: Μοῖραι καὶ Λήθη με κα|τήραγον εἰς Ἄιδου,|οὔπω νυμφεῖον|θαλάμον καὶ πα|στάδος ὄρης||[γευσσαμένην],|ἀθιγῆς δ' ἔλιπον|φῶς ἡέλιου.

ἽΟλυμπιάδα ἀπαρηγόρητον. Ἡ ἴδια ὁμως εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος παρηγορεῖ τὴν μητέρα καὶ τὰ ἀδελφία της καὶ συνιστᾷ νὰ παύσουν νὰ στενοχωροῦνται, διότι καὶ εἰς τοὺς νεκροὺς ὑπάρχει ἐν Ἄδου τόπος εὐσεβείας¹. Ὁ πατήρ της Κάστωρ δὲν μνημονεύεται εἰς τὸ ἐπιτύμβιον ὡς προαποθανόν.

Ἐκὼς καὶ γυναῖκα ἐλευθερίων ἠθῶν, ἡ Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλα ἐκ Θεσσαλονίκης, λυπεῖται διότι ἀπέθανεν ἄγαμος. Τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τῆς γυναίκος αὐτῆς ἀνήγειρε λατρευτικὸς τις σύλλογος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα, οἱ *Θρησκευταί*² (2ος αἰὼν μ.Χ.).

Ὁ Ἄδης δὲν κάμνει ἐξαίρεσιν μεταξὺ πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν, ἀλλ' ὁμοίως πλήττει ἀθώους καὶ μὴ. Ἔτσι κόρη μονογενῆς ἐκ Λυχνιδοῦ τῆς Δασσαρητίας, καθ' ὅλα ἀξιέραστος καὶ ἐνάρετος, ἀποθνήσκει προῶρος καὶ ἀνύπανδρος πρὸς μεγάλην θλίψιν τῶν γονέων της. Ἐνα ἕμμετρον ἐπίγραμμα ἐκ πέντε διστιχῶν μᾶς περιγράφει τὴν θλιβεράν ἱστορίαν τῆς κόρης. Εἰς τὸ πρῶτον διστιχον ὁ ποιητής, ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν νεκράν, ἐξαίρει τὰς ἀρετάς της, δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς τὴν ὠδήγησεν εἰς τὸ Ἡλύσιον πεδίον. Εἰς τὰ ἐπόμενα τρία ἡ θανοῦσα, ἡ ὁποία μᾶς γνωρίζει τὸ ὄνομά της Ἄπτυριν, ἀφηγεῖται ὅτι οἱ γονεῖς της τὴν ἐμεγάλωσαν μοναχοκόρην καὶ τὴν ἀνέτρεφον ἀρίστην μεταξὺ τῶν νεανίδων. Ἐν τούτοις ἡ μοῖρα τὴν ἀφῆρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν, διότι αὐτὸ ἦτο πεπρωμένον. Οἱ γονεῖς της, Ζηνοῖς καὶ Νικόλαος (ἡ Νικολεΐδης), σπαρασσόμενοι ἀπὸ τὸ φοβερὸν πένθος, ἀνήγειραν πάραυτα τὸ μνήμᾳ της. Εἰς τὸ τελευταῖον διστιχον ὁ ποιητής πάλιν ἀπευθύνεται πρὸς τὴν νεκράν Ἄπτυριν καὶ τὴν παρηγορεῖ λέγων ὅτι θὰ φανῆ μεταξὺ τῶν νεκρῶν κλεινὸν ἀγλαΐσμα, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ζῶντας ἄφησε καλὴν φήμην³.

1. IG X, 628 [Βλ. καὶ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, «Ἀθηνᾶ», 16 Ἰουλίου 1905, 12. BCH, τ. 37 (1913), σ. 113, 27 W. P e e k, ἔ.ἀ., σ. 378, ἀρ. 1275]; α'. *Αἰκονανὴ Ἀντιοχίς, Γεμνίω Ὀλυμπίω τῷ ἰδίῳ συμβίῳ | καὶ Γεμνία Ὀλυμπιάς τῷ πατρὶ ἐκ τῶν κοινῶν κόπων, | μνείας χάριν καὶ ἐανταῖς ζῶσαι. | β'.* Ἐλθὲ πέλας καὶ ἄθρησον. *ὁς εἶ, ξένε· ἦδε τέθαπτε (sic) | εἶδει ἀγαλλομένη <N> ἐρατῶ πρὸ γάμον θαλάμοιο. | | Ἐνθάδε γὰρ κείτε (sic) παῖς παρθένος· ἄνθος ἀκμάζων, | πρὶν θαλάμοισι δοθῆναι πικρῇ μ' ἐξήρπασε Μοῖρῃ. | Κάστορος ἡ θυγάτηρ Μεγέθιν δ' οἶνομα ἦν μοι. | Ὀλυμπιάς δὲ μ' ἔτικτε, ἔχ(ε)ῖν λύπην μέχ(ρι) | τοῦ ζῆν. Πέντε καὶ δέκ' ἔτεσιν, μῆσιν ὀκτώ δ' ἐπὶ τούτοις, | | ἀρπαχθεῖσα κόρη σπεῦσ<α> πύλας Ἀείδου. | Ἀλλὰ πέπασσο σὺ μήτηρ, Ὀλυμπιάς, κὲ ἀδελφία, μηκέτι τρύχον' [| Ἔστι γὰρ] ἐν φθιμένοις καὶ τόπος εὐσεβείης.*

2. IG X, 299 [Βλ. καὶ L. R o b e r t, «Hellenica», τ. II (1946), σ. 133, ἀρ. 42. BCH, τ. 64/5 (1940/1) σ. 249. W. P e e k, ἔ.ἀ., σ. 299, 1059. Μ α κ α ρ ὄ ν α, Χρονικά ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά», τ. 2 (1953), πίν. VII, 10]: *Πολλάκι νυ(μ)φρευθῖς' ἀγ<ά>μοισι | ἐν ἐμοῖς θαλάμοισι τοῦνομα | μὲν μοι ἔην Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλα, | ἣν ἐπόθησεν Ἐρως [| διὰ τὴν Πατῆρ' Ἀφροδίτην' | κεῖμαι δ' ἐν τόνβῳ διὰ θρησκείαν | τῶν φιλόττητα.*

3. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 329: α'. Ἄντισε κνδαλίμας ἀρετᾶς, πολυήρατε κούρα, | ἦξεν εἰς Ἡλύσιον πεδίον αὐτὸς ἀναξ Κρονοῖδης. | β'. *Τηλυγέτην μὲ τοκῆς ἀνέτρεφον ἀλδ<ή>σκειντες, | Ἄπτυριν ἠθῶν πάμπαν ἀρειοτέρην. | Ἀλλὰ <με> Μοῖρ' ἐδάμασεν, ἐπεὶ τόδε μῦθος ἦεν. | Τύμβον δ' αἶψα γονῆς τεῦξαν ὀδυρόμενοι, | Ζηνοῖς μήτηρ τε πατήρ τε οἱ (:)*

Δείγμα φιλοστοργίας έναντι τοῦ ἀποθανόντος πατρός του καὶ φιλοπατρίας συνάμα ἀποτελεῖ ἡ πρᾶξις νεαροῦ Ἑδεσσαίου. Οὗτος, ὀνόματι Τίτος, εἰς μικρὰν ἡλικίαν μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἑδεσσαν ἀπὸ τὸ Δυρράχιον καὶ ἔθαπεν ἐκεῖ τὰ ὀστέα τοῦ πατρός του Καστρικίου Φιλίππου, ὅστις μακρὰν τῆς πατρίδος εὕρισκόμενος ἀπέθανε παρὰ τὸ Ἴόνιον Πέλαγος, διότι τὸ πάτριον ἔδαφος, λέγει, εἶναι γλυκὺ, ὄχι μόνον ὅταν ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Εἰς τὸν ἴδιον τάφον ἐτύμβευσε ἀργότερον καὶ τὴν μετὰ τὸν πατέρα θανοῦσαν μητέρα του Ἑδδαίαν τὴν καὶ Μαρίαν, μνήμων τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τοὺς τροφεῖς του. Εἰς τὸν κοινὸν αὐτὸν τάφον ἐτάφη μετὰ ταῦτα καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύζυγός του Κλαυδία Γράπτη¹. Τὸ ὄνομα τῆς μητρός του Μαρίας προϋποθέτει ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦτο χριστιανικὴ καὶ ἐνεφορεῖτο ἀπὸ χριστιανικὰς ἀρχάς, ἐξ οὗ καὶ ἡ φιλοστοργία καὶ βαθὺς σεβασμὸς πρὸς τοὺς γονεῖς του (3ος ἢ 4ος αἰ.).

Ἐνας ἄλλος υἱὸς ἀπὸ τὴν Αἰανὴν τῆς Ἑλιμιώτιδος ἐπέδειξε παρομοίαν φιλοστοργίαν πρὸς τὴν θανοῦσαν μητέρα του. Ἀπὸ ἐξάστιχον ἐπίγραμμα τῆς Αἰανῆς τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. μαθητόμενον ὅτι ἡ Ἀδίστα, κόρη τοῦ Βουτίχου, ἀπὸ τὸ Κερκίνιον τῆς Θεσσαλίας ὑπανδρεύθη εἰς τὴν Αἰανὴν τὸν Μενέδημον. Πιθανῶς οὗτος ἦτο ὁ γνωστὸς φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ Καίσαρος, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐβοήθησεν ἐναντίον τοῦ Πομπηίου (48 π.Χ.) ὡς ἀρχηγὸς (princeps) τῶν περιοχῶν τῆς Ἄνω Μακεδονίας (Caes bell. civ. III, 34, 4). Μὲ τὴν ἐπικράτησιν ὁμως τῶν δημοκρατικῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ἐθανατώθη (44 π.Χ) ὑπ' αὐτῶν (Cic. Philipp. XIII, 33). Καὶ ἐκεῖ, ὅταν ἀπέθανεν, εὗρε τὴν ἀνάπαυσιν τῶν ὀσίων ἐπικηδεῖων τιμῶν χάρις εἰς τὰς φροντίδας τοῦ υἱοῦ τῆς Φιλίππου. Διὰ τοῦτο, λέγει ὁ ποιητῆς, αὐτὴ εἰς τὸν Ἄδην ἀνέφερεν εἰς τὸν Κρήτα Ραδάμανθον ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς τὴν γλυκεῖαν ἀνταμοιβὴν τῶν ὀδίνων τοῦ τοκετοῦ².

Νεικλε... / Ἄμφω θυμοβόρω πένθει τειρόμενοι. / γ'. Ἄπτουρι, κλειων ἄγαλμα καὶ ἐν φθιμένοισι φανείης, / ὥσπερ ἐν ζωοῖς κῶδος ὄπασσαμένα.

1. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 5 [Βλ. καὶ W. P e e k ἔ.ἀ. I, 656, ἀρ. 2036]: α'. *Καστρικίον με Φιλίππον ἐτύμβευσε Τίτος υἱὸς / Εἰόνιον πελάγους ἄνχι καταφθίμενον / Ὅστέα δ' ἐνθάδ' ἐνεικεν, ἐπεὶ γλυκὸ καὶ μετὰ μοῖραν, / οὐχὶ μόνον ζωοῖς πάτριον ἐστ' ἔδαφος. / β'. Ἑδδαίαν Ἐνκλείας τὴν καὶ Μαρίαν με θανοῦσαν, / μητέρα τὴν ἰδίην υἱὸς ἔθαψε Τίτος, / ὀκτωκαδεκέτης λειφθεὶς νέος (ὀστέα δὲ πατρός / εἰσενέθηκέν ἐμοι Δυρραχίον κομίσας), / ἢχι Φιλίππον ἔθαπεν, ἐμὸν πόσιν' ἀλλὰ τροφείων / μνησθεὶς ἀμφοτέροις τύμβον ἔχουσε ἕνα. / γ'. Ὅς τὸν ἐμὸν παρὰ τύμβον ἄγεις, Τίτον ἴσθι Φιλίππον / πατρός Ἑδεσσαίου παιδὰ με καὶ Μαρίας. / δ'. πατρίς με μοι Ἑδεσσα, τὸ δ' ὄνομα Κλαυδία Γράπτη / κείμαι δ' ἐνθάδ' ἐγὼ, σὺνγαμος ὄσα Τίτου.*

2. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 214 [Βλ. καὶ AE 1933, 48]: Ἄδίστας Μενέδημος ἔην πόσις. ἤροσε δ' αὐτὰν / Βουτίχου Αἰανῆ, κρύψε καταφθίμεν / Τίττε δ' ἐνὶ κλήροις Κερκείνιον' ἐγ δὲ Φιλίππον / υἱὸς τῶν ὀσίων ἀφντῆσεν κτερέων. / Τοιγὰρ Κ[ρ]ηταιεὶ Ῥαδαμάνθην τοῦτο παρ' Ἄϊδα εἶπεν, ὅτ' ὀδίνων παιδὸς ἔχει χάριτας.

Ἐὰν τὰ τέκνα εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιδεικνύουν τόσην στοργὴν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς νεκροὺς γονεῖς των, πολὺ ἐντονώτερον ἐκδηλώνεται ἢ ὀδύνη τῶν γονέων, ὅταν χάσουν αὐτά, ἰδιαιτέρως ὅταν εἶναι μονογενῆ καὶ ἀποθνήσκουν προῶρος. Ἔτσι εἰς δεκατετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Ὀρεστίδος, τὸ ὁποῖον ἀνέγραψεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ του ὁ πατὴρ Νικάνωρ, θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τοῦ υἱοῦ του μὲ συγκινητικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος: Ὅτι οὗτος ἦτο μονογενὴς καὶ ἀνετράφη εἰς τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς ἐντελῶς μόνος. Ἡ συμφορὰ ὅμως αὐτῆ δὲν συνεκίνησε τὸν Ἄδην, ὅστις ἀντιθέτως τὸν ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν εἰς ἡλικίαν μόλις δώδεκα ἐτῶν, ἀποκόπτων πᾶσαν ἐλπίδα τῶν γονέων, καὶ τὸν ὠδήγησεν ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν τόπον τῶν ἀγάμων νέων καὶ τῶν εὐσεβῶν, κοίτεται τῶρα πρὸς μεγάλην λύπην τῶν γονέων του, φίλος δὲ εἰς ὅλους τοὺς ζῶντας. Τέλος, ἂν καὶ πολὺ νέος, τολμᾷ νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμην, ἢ ὁποῖα βέβαια ἀντεπροσώπευε τὴν πεποιθήσιν τοῦ πατρὸς του, ὅτι οἱ πολῖται πρέπει νὰ ἀποκτοῦν πολλὰ τέκνα, ὥστε, καὶ ἂν κανένα ἀπὸ αὐτὰ ἀποθάνῃ, νὰ μὴ ἀποτελεῖ ἢ συμφορὰ αὐτῆ ἀφανισμόν τοῦ οἴκου καὶ τὸ πένθος εἶναι ἀβάστακτον, ὅπως εἰς τὴν ἰδικὴν του περίπτωσιν¹.

Πολὺ συχνότερα συναντῶμεν ἱστορίας ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν μονομάχων, διότι αὐτοὶ ζῶντες ἐπικινδύνως, συνήθως ἀπέθνησκον νέοι. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια τῶν αὐτῶν καυχῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὰς νίκας των, καί, ὅταν φονεῦνται, δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ τὴν ἤτταν των ἀποδίδουν εἰς τὴν κακὴν μοῖραν ἢ τὴν δολιότητα τοῦ ἀνταγωνιστοῦ.

Ἀπὸ τετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Θεσσαλονίκης γνωρίζομεν ἓνα μονομάχον (ἢ πυγμάχον) ὀνόματι Εὐφράτην, ὁ ὁποῖος ὑπερηφανεύεται ὅτι ἐκέρδισεν ἕξ νίκας καὶ ἐδέξασε τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀπέθανε πολὺ νέος. Παρ' ὅλα ταῦτα θὰ ἐπροτίμα νὰ ζῆ².

Ἔνας ἄλλος μονομάχος, ὁ Βίκτωρ Σκευᾶς, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος ἐφονεύθη κατὰ τινα μονομαχίαν εἰς ἱππόδρομον καὶ ἐτάφη

1. ΠΑΕ 1938, 62/3: *Νικάνωρ Νικάνωρος, ἦρω[ς] / Χαῖρε. / Νικάνωρ ἐπὶ παιδὶ τάφον Νικάνωρι[τόνδε] / θῆκε· λίθος δ' ἐνέπει ταῦτα παρ[ερχομένοις] / «μοῖνος ἐγὼ πατὴρ καὶ μητὸς ἐν [μεγίστοισιν] / θρέφθην, ἀλλ' Ἄιδης οὐκ [ἀ]λέεω π[ά]θ[ος], / ἀλλὰ με δωδεκέτηρον ὑπὸ χθονὸς ἤγαγε [παιδα], / ἐλπίδας ἐκκόψας ἡμετέρων τοκέω[ν]· / κείμαι δ' ἠϊθέων τε καὶ εὐσεβέων ἐνὶ χ[ώρῳ] / πατρὶ μὲν οἰκτρὸς ἐμῶ, πᾶσι δὲ κείθι φίλο[ς] / τοῦτο δ' ἐμῆς γνώμης ἀστοῖς ἔτι νηπιαχ[εύων] / ἐξενέπω: τέκνων λείψανα πολλὰ λιπεῖν / δώμασιν· εἰ γὰρ καὶ τι παρασφήλειέ[τις] αἴσ[η], οὔ ποτ' ἂν ἐν] κραδίη πένθος ὅμοιον ἔ[χοι].*

2. IG X, 1019 [Βλ. καὶ K a i b e l, Epigrammata graeca, ἀρ. 945. L. R o b e r t, Gladiateurs 80, ἀρ. 13 καὶ «Hellenica» III, τ. 140. G. K l a f f e n b a c h, «Gnomon», σ. 21 (1949), σ. 321, W. P e e k, ἔ.ἀ., I, 286, ἀρ. 1019]: *Εὐφράτης παῖς ἦλθον, / αἰθ' ἐ πλοκαμείδες ἐ πῆσαν· ἐξάκι νικήσας / πατρίδ' ἐπη<ν>κλέισα.*

εἰς τὴν πατρίδα του. Δὲν εἶχε, φαίνεται, συγγενεῖς οὔτε φίλους διὰ νὰ ἐπιμεληθοῦν τοῦ τάφου του. Ἐπὶ αὐτῶν ἐπεστάτησε Κλαύδιος τις Θαλλὸς τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη μὲ τὰ χρήματα, ποὺ ἄφησεν ὁ ἴδιος ὁ νεκρὸς. Καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἐπιτύμβιον του δὲν ἀναγνωρίζει ὑπεροχὴν εἰς τὸν ἀντίπαλόν του καὶ παρηγορεῖται μὲ τὴν σκέψιν ὅτι ὁ κακὸς δαίμων τὸν ἐσκότωσεν, ὅχι ὁ ἐπίορκος Πίννας, παρηγορεῖται δέ, διότι ὁ συναγωνιστὴς του Πολυνείκης ἐξεδικήθη τὸν θάνατόν του, φονεύσας τὸν Πίνναν¹.

Ἄλλος μονομάχος, ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν *ρητιαρίων* (τῶν ἀγωνιζομένων δηλ. μὲ δίκτυον), ὀνόματι Φλαμμεάτης τὸ πρὶν Ζώσιμος, καυχᾶται ὅτι ἀπὸ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἦτο ἀκατανίκητος, ὅτι ἐπτὰ φορὰς ἐστεφανώθη διὰ τὰς νίκας καὶ ὅτι δὲν ἐφονεύθη ὑπὸ ἀντιπάλου εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μοίρας, οὔτε κατεβλήθη ὑπὸ ἀνταγωνιστοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς βίας. Ἐτάφη ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἑρμιόνης εἰς τὴν Βέροιαν, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἦτο Βεροιαῖος².

Ἐνας ἄλλος ἀθλητὴς καὶ παγκρατιαστὴς, ὀνομαζόμενος Αἴλιος Νέπως, μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος μ.Χ. Καὶ αὐτὸς καυχᾶται διὰ τὰς πολλαπλᾶς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, ποὺ ἔδρεπεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀνέθηκε ζῶν εἰς τοὺς γονεῖς του. Ἀπέθανεν εἰς πολὺ νεαρὰν ἡλικίαν (13 ἐτῶν), δὲν ἀναφέρεται ὅμως ἂν τοῦτο ἐπισυνέβη κατὰ τινὰ ἀθλητικὸν ἀγῶνα ἢ ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Τὸ μνημεῖον ἀνήγειραν οἱ γονεῖς του Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν³.

Πολὺ συγκινητικὴ καὶ τραγικὴ εἶναι ἡ ἱστορία δύο νεαρῶν ἀδελφῶν ἐκ Γαλατίας καὶ τοῦ θείου των, ἡ ὁποία μᾶς παραδίδεται ἀπὸ ἐπιτύμβιον τῆς Ἐδέσσης. Ἐνας ἀξιωματοῦχος Ρωμαῖος, ὁ Φλάβιος Γέμελλος, ὅστις ἦτο

1. IG X, 1035 [Βλ. καὶ Δ ἢ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 562. «Bull. inst. arch. Bulg.», τ. 4 (1926/7) σ. 93. IGR I, 701. L. R o b e r t, Gladiateurs 94, 34. «Θρακικά», τ. 6 (1935), σ. 164/5]: *Βίτωρ Σκευᾶς ἐνθάδε κεῖμαι, | πατρὶς δέ μου Θεσσαλονίκη | ἔκτεινέ με δαίμων, οὐχ ὁ ἐπίορκος | Πίννας | μηκέτι κανχάσθω. | Ἐσχον ἐγὼ σὺνοπλον | Πολυνείκην, ὅς | κτεῖνας Πίνναν | ἐξεδίκησεν ἐμέ. Κλ(αύδιος) Θαλλὸς | προέστη τοῦ μνημείου ἐξ ὧ[ν] | κατέλιπεν.*

2. BSA, τ. 8 (1911/2), σ. 158, 30 [Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1955, ἀρ. 1460]: *Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσιμος πρῶτος πᾶλος ῥητιαρίων | ΠΚ ἐκ παιδὸς ἄλ(ε)πιτος ἐνθάδε κεῖμε (sic), παροδεῖται θνήσκω οὐχ ὑπ' ἀντιπάλου, ἀλλὰ ὑπὸ βία[ς?]| ἐπτὰ στεφανωθείς, ἤττωμε (sic) οὐχ ὑπ' ἀντιδίκου, ἀλλὰ ὑπὸ βίας. | Ἑρμιόνη Φλαμμεάτη τῆ πρὶν | Ζωσίμω ἀνδρὶ ἐκ τῶν ἐαυτῆς | μνίας χάρων ἐὰν δέ τις τὰ | τὴν τὴν στηλίδα κατα | στρέψη ἢ κακὸν τι ποιήσῃ | δώσει εἰς τὸ ταμ(ε)ῖον * (= δηνάρια) βφ' (= 2.500).*

3. IG X, 464 [Βλ. καὶ J. H. St., τ. 8 (1887), σ. 366/7, ἀρ. 9. Δ ἢ μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 397. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 42]: *α'. Αἴλιω Νέπωτι | Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν | τῆ τέκνω μνείας χάρων. | β'. «τίς πατρὶς ἐστὶ σοι;» «ἴδεν» «Νέπως ἴθρομα ἐστὶ σοι.» «ἔστιν, | πατρὸς Ἀβασκάντου, δωδεκέτης γενόμενον.» «Τί στέφος ἐν τύμβοις;» «Νικηφόρον, οὐκ ἀδαῆς γὰρ | πανκρατίων γενόμενον, οὐδὲ πάλης ἱερᾶς' | στεφθεῖς δ' ἐν πύτρῃ τόσσους ἀνέθηκα τοκεῦσι | πρὶν στεφάνους, οὐδὲ νῦν ἀνέλαβον τεθνήσκω.»*

κόμης εἰς τὴν Μακεδονίαν (ἄγνωστον πότε) καὶ ἔφερε τὸν τιμητικὸν τίτλον *v(i)r p(erfectissimus)* (=διασημότετος), διαμένων πιθανώτατα εἰς τὴν Θεσσαλονικίην ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του, νὰ τοῦ στείλῃ ἀπὸ τὴν μακρινὴν Γαλατίαν τὰς δύο θυγατέρας της, τὴν *Macusa Mucer* 22 ἐτῶν καὶ τὴν *Victoria* ἢ *Valeriola* 14 ἐτῶν, φλεγόμενος ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἰδῇ καὶ χαρῆ τὰς ἀνεψιάς του. Πράγματι αὐταί, ἀφοῦ διέσχισαν διαφόρους χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν, ὅπου ἴσκει ἐξουσίαν τινὰ ὁ θεὸς των, καὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν του. Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπὶ τινα χρόνον, ἴσως καθ' ὅλον τὸ θέρος, καὶ κατόπιν ἐπέστρεψαν διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, τῆς Ἑγνατίας, τὴν ὁποίαν διήνυσαν προηγουμένως καὶ ἴσως μὲ τὴν κρατικὴν ἄμαξαν, εἰς τὸν τόπον τῶν γονέων των. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν Ἑδεσσαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ των, ὅστις ἔδωκε καὶ τὴν ἐντολήν νὰ ἀνεγερθῇ τὸ μνημα (*memoria*) δι' αὐτάς¹. Τί συνέβη καὶ ποία ἡ αἰτία τοῦ θανάτου οὐδεμία νύξιν γίνεται. Ἄν ἦτο ἀτύχημα ἢ βίαιος θάνατος, δὲν θὰ παρέλειπεν ὁ ἀναθέτης τοῦ μνημείου νὰ τὸ σημειώσῃ. Μᾶλλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ κόραι αὐταὶ τοῦ βορρᾶ ἐταλαιπωρήθησαν κατὰ τὸ μακρινὸν καὶ ἐπίπονον ταξίδι, διασχίσασαι ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας ἐνὸς τόπου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐμαστίζετο ὑπὸ τῆς ἐλονοσίας. Ἴσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς των ἐν Θεσσαλονικίῃ ἢ καὶ ὅταν διήρχοντο ἀπὸ τὴν ἐλώδη περιοχὴν τῆς Πέλλης προσεβλήθησαν ἀπὸ ἐλώδη πυρετὸν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ σταθμεύσουν εἰς τὴν Ἑδεσσαν, σημαντικὸν σταθμὸν τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναρρώσουν καὶ ὑπέκυψαν εἰς τὸ μοιραῖον (*munus fati*). Ὁ δυστυχεὴς Γέμελλος θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἀπαρηγόρητος καὶ θὰ ἠσθάνετο βαθεῖαν τύψιν, διότι ἐγένεν ἡ αἰτία νὰ χαθοῦν αἱ ἀνεψιαὶ του εἰς τὴν Ἑδεσσαν. Τοῦτο διαφαίνεται καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συνταχθὲν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀποπνέει εἰλικρινῆ τρυφερότητα καὶ θερμὴν οἰκογενειακὴν ἀγάπην.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

1. BCH, τ. 24 (1900), σ. 5 42, ἀρ. 1 (βλ. καὶ *D e s s a u*, *Inscriptiones Latinae Selectae*, ἀρ. 8454): *Bonae memoriae Macusae/Mucrisann. XXII et Victoriae/sive Valerio[I]ae ann. XIII, quae/ob desiderium avunculi eorum (sic) /Fl(avii) Gemelli v(iri) p(erfectissimi), comitis, ab ultima// Gallia per diversa loca provin/ciarum ad provinciam Macedo/niam venerunt, bide(m)q(ue) post am/plexum eius et completa cupiditate/amoris in civitat(e) Edessensi fati munus/ complerunt: quibus memoratus /vir laudabilis ut cognoscere/tur iussit eis memoriam fieri.*

RÉSUMÉ

D. C a n a t s o u l i s, De la vie privée des hommes du peuple en Macédoine ancienne.

Par certaines inscriptions macédoniennes, qui sont pour la plupart épigrammes funéraires, sont mentionnés différents incidents et événements de la vie privée des hommes du peuple, inconnus et insignifiants, qui indiquent les inquiétudes et les craintes des hommes des classes populaires.

Par exemple dans une dédicace un Thessalonicien remercie le dieu, parce qu'il est sauvé du peril de la mer grâce à un songe, qu'en le provenit. Sur les autres inscriptions des jeunes femmes se lamentent pour la mort prématuré et le mariage malheureux ou leur celibat, sur les autres inscriptions les parents sont inconsolables pour le perte de leur fils unique ou leur fille, mais aussi les enfants montrent toute leur tendresse et l'attachement a leurs parents morts. Les gladiateurs, qui vivaient dangereusement, se vantent dans les épitaphes pour leurs luttes et leurs victoires, mais ils ne reconnaissent pas la supériorité des adversaires. La plus émouvante histoire est celle de deux soeurs de Galatie et de leur oncle. Les nièces sont venues de Galatie lointaine chez leur oncle, un dignitaire romain (comes) en Thessalonique, après son appel pour le voire et satisfaire son desir, mais elles étaient malades à leur retour et sont morts à Édesse, où elles sont enseveli avec grande douleur par l'oncle.